Hrdinka?

Dnes beseda s paní J., malířkou a vězeňkyní obou totalit. Spletité životní osudy na pozadí velkých dějin táhnou vždycky, a proto se nemůžeme divit, že sál, na jehož dveřích visí plakát s výše uvedeným nápisem, je zaplněný do poslední židle. Navíc se v posledních letech o paní J. hovořilo jako o umělkyni, které v dobytí světových galerií zabránila jen železná opona.
Na malém pódiu už stojí tři křesla. Dvě se tisknou k sobě a třetí si od nich udržuje bezpečný odstup. Šum v sále náhle utichá, patrně proto, že vpředu se začíná něco dít. Na pódium vchází moderátor – vysokoškolský student. Jemně pruhovaná košile a tmavé sako naznačují, že se pokouší o nedbalou eleganci. Laciné pohorky však celkový dojem poněkud kazí. Mladík je nervózní a několikrát se přeřekne. Pár moderátorských frází mu ale dodá kuráž a vzácného hosta uvede suverénně a s rozmáchlým gestem: „Jsem velice rád, že tu dnes mohu přivítat jednu velmi statečnou ženu, která je zároveň geniální umělkyní. Dámy a pánové, prosím vás o velký potlesk pro paní J., která právě přichází v doprovodu svého prasynovce, pana J.“

Sál se roztleská, nejdřív trochu rozpačitě a pak bouřlivěji, to když se nalevo rozvlní opona a na jeviště se vbelhá stará žena. Opírá se o hůlku a také o rámě asi padesátiletého muže. Světlehnědý kalhotový kostým na jejím seschlém těle smutně plandá, mezi řídkými bílými vlasy prosvítá kůže a skla silných brýlí se lesknou tak, že stařeně není vidět do očí. Přesto z ní vyzařuje jakási jistota, zvláštní a trochu nepatřičná. Mladému moderátorovi se očividně uleví, když se jeho host usadí do křesla. Odkašle si, prohrábne budoucí plnovous (který je nyní ve fázi nepříliš slušivého strniště) a zabodne prst do první otázky ve svých poznámkách. „Paní J., děkuji, že jste za námi přišla. Pokusím se, aby vám mé otázky nebyly nepříjemné. Ačkoliv vy jste asi zvyklá i na horší, viďte.“ Chabý vtip narážející na výslechy ocení přehrávaným smíchem jen moderátorova matka, což studentovi na jistotě nepřidá. „Ehm, tedy když dovolíte, rovnou bych přešel k první otázce. Kdy jste se…“ „Ne.“ Hlas staré paní je skřípavý a třese se, ale přesto zní rozhodně. „Nebudu vám nic říkat.“ V souvislosti s nebohým mladíkem můžeme slovo rozhodný použít jen těžko: „Ale vždyť jste slíbila… P-psala jste přece, že…“ „Nebudu vám nic říkat,“ opakuje paní J. „budu vám předčítat. Ze svých starých deníků, tam je všechno. Usnadní to práci oběma stranám,“ podívá se úkosem na studenta. Její průvodce, který do té doby publikum vůbec nezajímal, vytáhne z příruční tašky několik malých sešitů v tvrdých deskách a s mírnou úklonou jí je podá. Paní J. chvíli čeká, bude-li moderátor pokračovat v protestech, a když zjistí, že se chlapec k ničemu takovému nechystá, otevře první sešit a po chvíli listování začne číst.

Dnes přinesla učitelka do hodiny vázu s jiřinami a zadala nám malování zátiší. Vůbec mě to nebavilo, připadalo mi to jako ztráta času, ale nic jsem neříkala. Minule si Pekař stěžoval a pořádně mu vynadala. Radši jsem si to rychle odbyla a ve zbývajícím čase jsem si malovala jen tak pro sebe. Schválně jsem nad tím nepřemýšlela. Prostě jsem míchala barvy a směry tahů štětce tak, jak si přály moje ruce. Když učitelka procházela mezi lavicemi, rychle jsem tuhle čtvrtku schovala a usilovně jsem vybarvovala okvětní plátky jiřin.

Tentokrát jsme dostali uhly a zadání Má vlast. Bylo to snad ještě hloupější než minule. Nakreslila jsem mapu Československa jako okousanou placku. Učitelka to nepoznala (nebo nechtěla poznat) a jen se rozplývala blahem. Dost mě to otravovalo, ale podařilo se mi ulít si jeden kousek uhlu do kapsy. Odpoledne jsem s ním šla do lesa obkreslovat zajímavé vzory na kůře stromů. To mi trochu spravilo náladu. Jinak je to teď hrozné. Máti každou chvíli brečí, otec nemluví a bratr se tváří vážně, taky vážně a důstojně mluví a chodí a čumí a hraje si na velkého vlastence. Chlubil se, že už s kamarády plánuje nějakou sabotáž. Já mu ale nevěřím. Jejich největší dosavadní hrdinství bylo vloupání do sousedovic zahrady.

Ode dneška nesmím oficiálně malovat, protože Hitler nerad surrealisty a otec nerad utrácí za barvy, které teď stejně nejsou moc k dostání. Když jsem ho o ně (slušně!) prosila, vytknul mi, že jsem povrchní a sobecká a že na těch mých patlaninách teď záleží ze všeho nejméně. Máti se to snažila žehlit, ale to se utrhl i na ni. Při odchodu z kuchyně prásknul dveřmi a zařval, ať se neopovážím přijít dnes do krámu pozdě. Takže jsem musela ze školy spěchat rovnou domů, abych mohla celé odpoledne opakovat: „Ne, to teď bohužel nemáme, to víte doba je těžká, tedy aspoň tu cikorku, jistě, zabalím, ještě cukr, samozřejmě, ten tu někde bude, děkujeme, přijďte zas.“ A velký pan bratr se fláká v Praze a otec je na našeho studenta pyšný, protože má matematické myšlení po něm a představivost po mamince a bude z něj skvělý inženýr, jak už ví všichni naši zákazníci.

Po dlouhé době jsem vytáhla štětce. Schovala jsem se na půdě. Ještě mi zbylo pár pláten a ty barvy, co jsem dostala od matky k posledním předválečným narozeninám, a tak jsem si mohla představovat, že jsem světoznámá malířka a právě ve svém podkrovní ateliéru dokončuji další velkolepé dílo. Tolik jsem se do toho zabrala, že jsem si vůbec nevšimla bratra, který se mi najednou zjevil za zády, pronesl něco duchaplného, hrozně mě vyděsil a pak zas dělal chytráka a cosi kázal. Neposlouchala jsem ho, chtěla jsem malovat dál, ale

úplně mě rozhodil, takže už to nešlo. Musí to totiž plynout tak nějak samo a on to plynutí těmi svými kecy zastavil a já na sílu malovat nechci a nebudu, takže jsem toho nechala.

Paní J. se odmlčí. V hledišti nikdo ani nedutá, všichni jsou dosud trochu zaskočeni náhlou změnou průběhu besedy. Stařena je přejíždí pohledem, jako když si přísná učitelka uvěřuje, zda všichni žáci dávají pozor. Zdá se, že je s výsledkem pozorování spokojena, protože zase skloní hlavu a pokračuje ve čtení

Od posledního zápisu uplynulo dost času. Přijde mi dost hloupé sem vypisovat, proč ta odmlka nastala. Je to snad můj deník a já vím, co se stalo. Ale přece jen, někdy se může hodit mít to černé na bílém. Nějak si to sesumírovat a utřídit. Dokonce to prý pomáhá vyrovnat se s určitými událostmi. Malování nezabírá, navíc už ani nemám čím a na co malovat, tak proč to nesepsat.
Pár dní po posledním záznamu u nás zabušilo na dveře gestapo. Byli jen dva, otce už drželi mezi sebou a se mnou a s matkou mnoho práce neměli. Bratr pracoval v nějaké továrně přímo v Německu, takže ho nechali být, protože se jim nezdálo, že by se mohl v srdci Říše zapojovat do chodu černého trhu na českém maloměstě. Černý trh. To byl důvod, proč nás zatkli. Otec své hokynářství provozoval i během války a kromě mouky na příděl nabízel i podpultové zboží – máslo, vajíčka, maso – které osobně dovážel z okolních vesnic. Někdo ho musel udat. Naštěstí se k nám náckové dostali ve chvíli, kdy otec teprve vyrážel na nákupy a v krámě skoro nic nebylo. Soudní řízení proběhlo dost rychle. Mě moc nebili, protože jediné, čím jsem se provinila, bylo příbuzenské pouto s otcem – a k tomu jsem se jim přiznala hned při sepisování nacionálií při nástupu do vazby. Zanedlouho po tom jsem vystupovala v Ravensbrücku.
Dostala jsem mírný trest, jen dva roky. Dva roky za to, že můj otec pašoval na kole sádlo. Dva roky strachu, zimy a hladu. Dva roky bez chuti, tónů, barev. Dva roky bez malování. Nesnášela jsem ho, vlastně pořád nesnáším, hloupě riskoval, jen aby si nahrabal, a omlouval to péčí o rodinu. Ta jeho péče mě málem zabila.

Naděje? Odvaha? Odhodlání? Tahle slova chtěli diváci slyšet z úst hrdinky? Možná. Možná proto jich přišlo tolik. Místo toho je zaplavuje strach, špína, sobectví, lhostejnost. Tiše, ale vášnivě spolu diskutují. Opravdu se nezajímala o osudy své rodiny? Opravdu ji malování neposkytovalo útěchu v jejím utrpení? Opravdu nezmínila žádného Žida?

Ale jsem tady. Válka skončila. Měli jsme štěstí, dům nám zůstal, protože tu bratr byl stále oficiálně hlášený. Na půdě jsem našla tento deník, ležel na okně, přesně tam, kam jsem ho naposledy položila. Gestapo u nás nejspíš po zakázaných zásobách nepátralo nijak usilovně. Pod vikýřem stálo pár pláten. Zdají se mi hrozně naivní, dětinská a neosobitá. Prostě jsem jen napodobovala francouzské surrealisty.

Matka je přízemní husa. Ptala jsem se jí dnes, co by říkala tomu, kdybych se přihlásila na kurz malování u profesora T. v Praze. Ano, musela by mě živit o něco déle, než kdybych šla na obchodku, jak chtěla, ale já bych to pak všechno splatila. A byla bych šťastná, aspoň myslím. Ona to však odmítala pochopit, moje argumenty hned smetla ze stolu a jako kolovrátek opakovala to své: „Nejistá budoucnost. Pro dívku se to nehodí. Navíc ti to vůbec nejde!“ Au. To se mě dotklo. Když jsem jí nějaký obraz občas ukázala, tvrdila, že se jí líbí. Měla jsem chuť se sbalit a navždy odejít, ale pak jsem si to rozmyslela. Byla by to přece hloupost, zůstala bych úplně bez prostředků, vždyť dohromady nic neumím. Rozhodla jsem se, že moudřejší bude nechat se krmit a šatit, malovat dál jen na půdě a čekat na příležitost. Však ona přijde.

„Ona přijde? No příležitost možná přišla, ale taky dorazili komunisti,“ zašeptala dáma s nepřirozeně černými vlasy svému sousedovi. Muž sedící před nimi se na ně káravě podíval: „Nerušte!“

Ze surrealismu je zase pokleslé umění. Jaké štěstí, že já v duchu surrealismu vůbec nemaluji, že? Každý o mně přece ví, že nejraději zachycuji dobře zoraná pole a pracující dělníky. Každý, kdo chci, to o mně ví. A všichni moji „přátelé“ to mohou doložit i obrázky, které jsem jim věnovala. Stačilo pár hnědých skvrn a „Podzimní krajina“ byla na světě. Je tak snadné být s nimi zadobře. Jen o tom člověk nesmí moc přemýšlet.

Mladý moderátor už vystřídal všechny možné pozice. Seděl pozorně na kraji židle, seděl s oběma rukama na opěradlech na znamení neochvějné sebejistoty. Právě přehazuje levou nohu přes pravou, když jeho pozornost upoutá změna tónu hlasu paní J. Doteď četla bezbarvě, nezaujatě. S poslední větou se jí však do úst vkradl nádech hořkosti a ublíženosti.

„Máš nějakýho kluka?“ zeptal se mě dnes bratr. „Nemám,“ řekla jsem. „Proč?“ ptal se. „Žádnej tě nechce?“ „Možná,“ odsekla jsem, „nebo třeba nechci já!“ Ale asi bych chtěla.

Jen nevím, jak na to. Nikdy jsem se s kluky nedokázala bavit otevřeně a oni to vycítili. Nechovala jsem se přirozeně a oni to poznali a stranili se mě. A tak si říkám, že by mě stejně rušili při malování a omezovali mě a že by mě nechápali a že by mě měli jen na to. Ale stejně bych to chtěla aspoň zkusit. Tohle všechno jsem bratrovi mohla říct, ale neudělala jsem to, protože mu nevěřím a protože mlel sám. Mluvil o tom, že se zamiloval, že už ji zná dlouho, že ji plánuje požádat o ruku a že by nás chtěl seznámit. Moc jsem ho neposlouchala. zbystřila jsem až při slově grafika. Ta jeho holka se prý podílí na vydávání nějakého časopisu (tohle už bratr šeptal) a shání někoho, kdo by jim tam maloval nějaké ilustrace. Prý se jí o mně zmínil a ona teď chce vidět nějaké mé práce.

Tak jsem to včera po bratrovi poslala. Zvažovala jsem, jestli vybrat „Odpočívajícího traktoristu" nebo „Absurdní náladu". Pak z bratra vypadlo, že se nejedná o žádnou budovatelskou brožuru, ale o protistátní tiskovinu. Tím „Traktorista" vypadl a já bratrovi zabalila svou oblíbenou malbu. Agitace nebo protest, to je jedno. Hlavně, když se kolem toho bude motat někdo, kdo se vyzná v umění a je schopen můj obraz kriticky ohodnotit. Protože bratrovo „Zajímavý." a matčino „Ztráta času." už se mi přejedlo.

Pan J. vždycky zpozorní, když zazní slovo bratr. Většině účastníků besedy je jasné, že jde o jeho dědečka. Jeden novinář v přední řadě na tom dokonce vystaví svou reportáž o této akci. Teď ale J. sedí skutečně jako na jehlách. Jeho prateta, kterou diváci poznali jako velmi zvláštní ženu, se už poněkolikáté zmínila o nějaké dívce. Že by babička?

I bratrova dívka nejspíš prožívala absurdní nálady, protože se jí můj obraz velice líbil (tvrdil bratr). Nenamáhala se s žádnými formalitami a obratem mi poslala zadání k mému prvnímu příspěvku do toho časopisu. Chce po mně „stylizovaného Gottwalda dupajícího po Československu". Já nevím. Děsí mě, do čeho jsem se nechala zatáhnout. Na druhou stranu mám konečně příležitost dostat svá díla k lidem, má relativně volnou ruku, mám šanci prorazit. Kdo ví, třeba si ten pamflet přečte někdo z oboru…

V sálu je hrozné horko. Slunce nedbá na to, že už je září, a usilovně praží do obrovských oken. Muži nenápadně sundávají saka a svetry. Ti prozíraví si oblékli bílé košile, ti pošetilí se teď marně pokouší založit si ruce tak, aby zakryli tmavé fleky v podpaží. Na stařeckými skvrnami posetých spáncích paní J. perlí kapičky potu.

Mám strach. Bratrovu snoubenku sebrali. Byla jsem blbá, že jsem kývla na ilustrování toho jejího hloupého časopisu. Nechala jsem se omámit vidinou slávy a rozhodla jsem se tak, jak bych to za normální situace nikdy neudělala – citem a ne rozumem. Věřila jsem druhým a ne sobě. To byla chyba. Podruhé už ji neudělám. Nevěřím, že mě ta kráva bude krýt. Je slabá, jen si hrála na hrdinku. Kvůli ní teď musím zničit svoje plátna. Přece soudruhům nedám důkazy zadarmo.

Při slově kráva sebou pan J. škubl. I on patřil k pošetilcům v tmavé košili, a když v rozhořčení vyhodil ruce nad hlavu, mohl se celý sál pokochat ukázkovými koláči. Paní J. na synovcovy protesty nereagovala. Jen se zhluboka nadechla a otevřela poslední sešit. Na rozdíl od předchozích zápisníku byl tento patrně mladší než většina účastníků besedy a jeho desky zdobily hrdinové oblíbeného dětského seriálu.

Dostala jsem tehdy deset let. Bratrova snoubenka se složila hned na prvním výslechu. Asi mě to dost odradilo od partnerských vztahů, protože jsem už nikdy v životě nevydržela s jedním mužem déle než měsíc. Moji už tehdy dost pochroumanou důvěru v lidi to zničilo definitivně. Dnes zjišťuju, že jsem tehdy seděla ve vybrané společnosti, ale přesto jsem si nikdy nedokázala žádnou ze svých spoluvězeňkyň pustit k tělu. Jen jsem tak proplouvala a místo dopisů jsem na přidělené formuláře kreslila. Ale to až později, když za to nehrozily takové tresty. Na začátku jsem hlavně držela hubu a krok, aby mě pustili domů co nejdřív. Mým cílem byly totiž dvě jednoduché věci, pro které není skloněná hlava překážkou. Chtěla jsem jen malovat a přežít.

Paní J. zvedla hlavu a zadívala se do publika. Byla připravena přijmout jejich reakce. Nikdo jí však pohled neopětoval. Rozhostilo se ticho, které nedokázal prolomit ani moderátor. Marně hledal správná slova. Opona se trhnutím zatáhla.

autorka: Alžběta Lepková (19 let)
II. kategorie (oktáva)

škola: Gymnázium Boskovice, příspěvková organizace
Palackého náměstí 222/1
Boskovice 680 11